

A MAI LÉLEKTAN.

Mi a fő megkülönböztető jegye a 20. század lélektudományának a 19. század lélektudományi szellemével szemben¹? Amint a 20. század az élettudományban s a szellemi tudományokban (történelemben, társadalomelméletben) fokozatosan szakít a fizikából kölcsönzött általános mechanisztikus gondolkodásmóddal, hasonlóképp a lélektudomány területén is. A 19. században a lélektan tervszerűen és módszeresen nagyrészt arra törekszik, hogy tárgyát, a lelket, az objektív-testi világban feloldja, önálló jellegétől megfossza, sajátzerű létformájából mindenféle módszeres műfogással kiforgassa: a lelket, mint ilyent, mintegy megölje. A természettudományok sikereinek mámorában ugyanilyen diadalra vágyakozik: a lélektudományból is természettudományt akar büszkén szerkeszteni: „lélektant lélek nélkül”, ahogyan a mechanisztikus világfelfogás szellemében „élettant élet nélkül”. A „lélek” szót, mint egységet jelentő kifejezést, nem is használja, hanem mindig csak „lelki tényekről”, „lelki jelenségekről”, „lelki tevékenységekről” beszél. De hogy ezek minnek a tényei, jelenségei vagy tevékenységei, ezt a kérdést nagy óvatosan homályban hagyja, már pusztá feltevését is az ósdi metafizikába való visszasüllyedésnek bélyegzi. Szinte fél a saját tárgyától, mint aktív alanytól, a lelki jelenségek közös, egységes és személyes gócpontjától: a századnak általános mechanisztikus szemléletmódja szerint a lelki életet elemekre, mintegy atomokra bontja, ezeknek passzív jövését-menését, gépies konfigurációit vizsgálja, a lelket személytelen tárgyként boncolja. Kigúnyolja annak naiv

föltevéését, hogy a lélek önmagát is megragadhatja s hogy a lélektudományban az önmegfigyelés egyáltalában alkalmazható és hasznos kutató módszer lehet. Szemében az egyedül üdvözítő módszer a lelki tünetenyeket nem belülről, önmagunkra való ráelmélés útján is vizsgáló, hanem csakis kívülről kutató objektív eljárás mód, amely a párhuzamos testi jelenségek változásait figyel s ezekből következtet a lelki változások természetére. Csakis ez az, objektív jellegű módszer felel meg hite szerint a természettudományok szellemének.

Mindezzel szemben a 20. századnak mintegy újra fel kell fedeznie a lelket: a lelki életet *egységes, szerves Egésznek fogja fel*. Ez nem elemek vagy szétbontható állapotok pusztá gépies összege, hanem az én személyes tartalmainak folytonossága és szerves egysége. A század elején a würzburgi iskola módszertani jogaiba iktatja az önmegfigyelést, még pedig Wundtnak, a 19. század fiának, minden éles tiltakozása ellenére, aki az introspekciót a régi spekulatív metafizikai lélektanba való visszasüllyedésnek bélyegzi. Tekintélyének szava azonban ekkor már a pusztában hangzik el: az önmegfigyelés frigre lép a kísérlettel s a gondolkodásra és az akaratra nézve meglepő új eredményeket talál, amelyek az én aktív személyes szerepét, a lelki élet egységét, a gondolati aktusoknak a szemléletes érzéki tartalmakkal szemben való sajátos szellemi jellegét hangsúlyozzák. Az új lélektudomány véget vet az asszociációs lélektan régi mechanisztikus kísérletének. Ahogyan az élettudományban, ugyanúgy a lélektudományban az *egységes Egész organikus gondolatából* fakad a modern lelki alakelmélet és struktúraelmélet szintetikus látásmódja.

A társadalomlélektan is, amelyet az előző század „népszichológia” néven főképp külsőszerű, objektív módszerrel, mint néprajzi-történeti anyagot dolgozott fel, századunkban belsőszerű, a jelentésekre irányuló, megértő módszerrel épül ki. Korunknak az egyedi, az irracionális iránt érzett megbecsülése tör elő abból is, hogy különösen föllendültek a differenciális lélektani kutatás különféle irányai, főképp karakterológiai ágazata, a sajátos szerves lelki formák, a lelki típusok és alkotok „megértő” vizsgálata. Ezek a lelki formák nem lelki „elemek”, „atomok” mechanikus összegei, hanem egyéni és szemé-

lyes Egészek, amelyeknek sajátyszerű alakqualitásuk van, ezt pedig nem kívülről „magyarázzuk”, hanem belülről „megértjük”.

A 19. századnak egyoldalúan természettudományi modell után induló, ennek nyomán sok értékes eredményre is jutó lélektanával szemben a 20. században megszületik a „szellem-tudományi pszichológia”, amely a kísérletnek oksági módszerét kiegészíti a teleológiai szemponttal. Nem a lelki elemekből indul ki, hanem elsősorban a lelki Egészből, mert az egyes mozzanatok az Egészbe vannak beágyazva s ez határozza meg a lelki tevékenységek célját és jellegét. A gondolkodás, érzelem és akarás jelentését és értelmét a személyiség Egésze s ennek belső alkata adja meg.

E mellett a mai lélektudomány különös erővel koncentrálna magát a lelki élet *biológiai* hátterének vizsgálatára. A lélektudományi gondolkodás középpontjában áll a régebbi asszociációs-mechanikai felfogással szemben a *cselekvés*. Az ember nem pusztá megismerő, hanem elsősorban cselekvő, magát fenntartani és kifejteni törekvő lény, amelyet a maga életteréből kell megértenünk, lelki viselkedésmódjait az élet céljából és feltételeiből kell felfognunk. A testi és lelki mozzanatokból álló *egész* emberi lény önkifejtése szolgálatában áll az akarás, az érzelem, a megismerés, a gondolkodás. Az élménytartalmak, a tudatbeli változások kutatását tehát a mai lélektan egybe-kapcsolja a mozgások, a cselekvés, a viselkedés vizsgálatává], mert a belső és a külső magatartás válhatatlan biopszichikai egység: tárgyilag és lényegileg együtt járnak. A mai lélektan-nak az is egyik jellemző jegye, hogy a 19. század egyoldalú intellektualizmusával szemben, amely minden lelki jelenséget az értelemre iparkodott visszavezetni, az ösztönöknek, a törekvés-nek és az akaratnak, az indulatoknak és érzelmeknek sajátyszerű szerepét is – éppen a biológiai szempont előtérbe állítása nyomán – jelentőségükhöz mért világitásba helyezi.

A lélektan a 20. század elején örökségül kapott birodalmá-hoz egészen új vizsgálati területeket hódított meg; így a fejlődéslelektan különféle tartományát. A gyermeklelektan a század beköszöntése idején még gyermekcipőben járt: azóta meny-nyire elrészleteződött és anyagában meggazdagodott, módszerei-

ben mennyire elfinomodott s óvatosabbá vált, a biológiai szempontok bekapcsolásával a fejlődés apró tényeit milyen termékeny, átfogó elvek körül tudja csoportosítani s egységben látni! A fejlődés vonala is kihúzódott a csecsemő- és a kisgyermekorból az iskoláskorra, majd a serdülő- és ifjúkorba. Ezek vizsgálata természetszerűen egészült ki a későbbi életkorok, a férfi- és öregkor tipikus lelki alkatának vizsgálatával. A társadalmi rétegek és funkciók, a nemek és hivatások, a társadalmi-kulturális fejlődés tudományos lélektana csak az utóbbi két-három évtized eredménye. A mai lélektan a kultúra egyes területein megnyilvánuló lelki teremtő erőt is kutatás tárgyává avatja: így mélyül el mindinkább a vallásnak, az erkölcsnek, a művészi tevékenységnek, a tudományos gondolkodásnak, gazdasági életnek pszichológiája.

Így a lélektan a mesterkélt és sáppadt általános *mens abstracta*-nak régimódi elméleti megszerkesztése helyett mind jobban közeledik a valóságos, az emberekben személyesen lefolyó, igazi konkrét lelki élethez, ennek bonyolult és gazdag, a maga egészében egységesen működő mivoltához, egyben termékeny szempontokat nyújt a kultúra fejlesztésének mind alkalmasabb eszközeire nézve is.

A lélek mai tudománya tehát kilép pusztán elméleti magatartásából s az élet gyakorlati feladatait megoldani hivatott *alkalmazott tudomány* szerepét is nem csekély sikerrel vállalja. A pszichotechnika néhány évtizedes pályafutása után ma már óriási területeket ölel át a nevelés, az orvoslás, az igazságszolgáltatás terén, továbbá a gazdasági életben, ahol mint az üzemvezetés, a reklám, a tehetségkiválasztás, a gyártási módszerek, a munka racionalizálása, termelési cikkek sztandardizálása, a közlekedés lelki feltételeinek kutatása mind nagyobb hasznot hajt az ember ökonómia és a gazdasági termelés előmozdításában.

Abban, hogy a pszichotechnikának különféle ága ily hirtelen fellendült s így a lélektudomány sikeresen az élet gyakorlati szolgálatába állott, nagy része van a 20. század egyik szellemi jegyének: az egyéniség megértő értékelésének. A régebbi racionalizmus gépiesen egyformásító szellemével szemben, ez a század az ember egyéniségével a gazdasági-technikai élet, a

közigazgatás, az egészségügy, a nevelés, az igazságszolgáltatás terén többet akar törődni, az egyéniség alkatába mélyebben iparkodik behatolni s ezt kiismerni, hogy a társadalmi szerkezetet és színvonalat megjavítsa és sok fonák állapotot kiküszöböljön. A gazdasági élet végre az utóbbi évtizedekben már nem pusztán névtelen quantumnak akarja a munkást tekinteni, hanem lelki minőségeit, hajlamait, képességeit, egyéniségét megérteni, vele ezeknek megfelelően bánni, hivatását tehetségeinek irányában megszabni s ebben megerősíteni. A gép mellett korunkban az ember is, mint ilyen, érdeklődés tárgya, mert hisz az ember használja a gépet. A 20. században így megszületik az ember lelkével való bánásmód tudománya: a pszichotechnika. Célja az, hogy a mindent elmechanizáló és egyformásító racionalizmus egyéniesítő ellenszere legyen, azonban eszköze lényegében maga is a hajlamok és tehetségek racionalizálása. Ha a tudomány úrrá lett a technikával a természet fölött, legyen úrrá a pszichotechnikával az ember lelkiélete fölött is, s ezt célszerűen használja fel mind az egyén, mind a társadalom javára. Persze a pszichotechnika mint *tudomány*, továbbra sem teszi feleslegessé az emberrel való bánásmódnak ösztönös, gyakorlati, irracionális *művészeit*, az ősidőktől önkénytelenül a mások lelkiéletébe beleélő pszichognózt, amely a mindennapi társaséletben az emberismerésnek és emberalkalmazásnak mindig főforrása volt és marad.

A 20. századnak az a jellemző fogékonysága, amelyet az általánossal, a racionálissal szemben az egyedi, az irracionális iránt érez, nyilvánul meg a *típusfogalom* hódító erejében is a tudományok egész sorában, így a lélektudományban is. A típus nem az általánosításnak, a racionalizálásnak fogalmi rendező elve, mint az osztály, hanem a különböztetésnek, a finomabb differenciálásnak eszköze: nem az uniformizálásé, hanem a multiformizálásé, mert a típus sokféle egyedi átmeneti formát enged meg a merev osztállyal szemben. A század ott kezdi alkalmazni, ahol fejlődő lények különféle változatformáival találkozunk: nemcsak a növény- és állatvilágban, hanem a szellem birodalmában is. A 19. század még csak általános lélektant ismert, amely a meglett ember lelkiéletét általában iparkodott leírni úgy, ahogy mindenkiben lefolyik. A 20. század

teremti meg a differenciális pszichológia különféle ágait, amelyeknek célja éppen azoknak a különbségeknek megállapítása, amelyeket a lelki hajlamok, képességek, működések, egyéniségek mutatnak. Főfeladatuk a különféle lelki típusok rajza, ezek jegyei korrelációjának megállapítása, a tipikus lelki alkatok vizsgálata. Amikor Dilthey filozófiája „világnézettípusokat”. Spranger szellemtudományi lélektana „életformákat”, Spengler kultúrpszichológiája „kultúra-típusokat” szerkeszt, ez mind a gondolkodás meghajlása az élet irracionális egyedi mozzanatai előtt.

Ebből a vázlatos jellemzésből is *már* szemünkbe szökik, mekkora arányokban terjedt ki századunkban a lélektan kutatási területe, mennyire átalakultak és kibővültek módszerei, mennyi új vizsgálati iránya támadt a szétágazó alapfelfogások nyomán. Ezek az irányok gazdag változatosságban szertekülönülnek részint a filozófiai tájékozódás, részint a módszerbeli hangsúly, részint a természettudományokhoz vagy a szellemi tudományokhoz való szorosabb csatlakozás szerint.

Ez a könyv ezeknek a sokféle irányú lélektani kutatásoknak máig elért eredményeit iparkodik fölteni. Ezek olyan óriási területen mozognak, hogy a maguk egyetemességében egy *e)me már* alig tudja áttekinteni őket. Ez talán az egyöntetű, egységes felfogás kárára van, de viszont nagy előnye, hogy mindegyik területen olyan szakbúvár tárja fel az idevágó ismereteredményeket, aki az illető kutatási ágazatban régóta dolgozik, teljesen otthon van s maga is sikeres vizsgálatokat végzett. Könyvünk egyben fényes tanúsága annak, hogy ma már a magyar lélektudomány a lélekbúvároknak kiváló és jelentékeny számú serege fölött rendelkezik.

Komis Gyula